

Genutė Gedvilienė
Vaiva Zuzevičiūtė

EDUKOLOGIJA

Mokomoji knyga studentams

Vytauto Didžiojo universitetas
Kaunas, 2007

UDK 37.01(075.8)
Ge82

Recenzentė prof. habil. dr. Margarita Teresevičienė

Svarstyta ir rekomenduota spausdinti Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros posėdyje 2006-12-16 (protokolo Nr. 11) ir Socialinių mokslų fakulteto tarybos posėdyje 2006-02-20 (protokolo Nr. 4).

ISBN 978-9955-12-269-2

© G. Gedvilienė, 2007

© V. Zuzevičiūtė, 2007

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2007

UŽDUOTIS

Prašome perskaityti tekstą, atsakyti į žemiau pateiktus klausimus, atlikti užduotis.

EDUKOLOGIJA – ŽMOGAUS UGDYMO MOKSLAS

Išstudijavę šį skyrelį, studentai gebės:

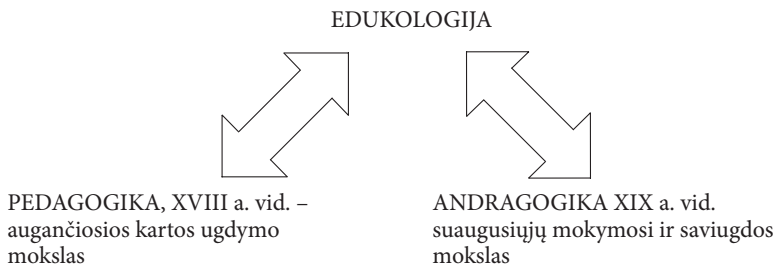
- Apibūdinti „edukologijos“ termino kilmę ir istoriją.
 - Paaiškinti edukologijos mokslo sandarą.
 - Apibūdinti šiuolaikinės gyvensenos ypatumus.
 - Paaiškinti edukologijos vietą ir vaidmenį šiuolaikiniam žmogui.
-

1.1. EDUKOLOGIJOS SAMPRATA IR SĄVOKA

Pradedant edukologijos studijas, pirmiausia reikia aptarti sąvokas, objektą, ryšį su kitais mokslais. Edukologija apima pedagogikos ir andragogikos mokslus. Pedagogikos terminas sudarytas iš dviejų senosios graikų kalbos žodžių: *pais*, *paidos* – vaikas ir *aigen* – vesti. „Pedagogika“ paprastai reiškia vaikų ugdymo mokslą, o andragogika – suaugusiųjų ugdymo mokslą (1 pav.). Užuo-minas apie sąvokų aiškumą galime rasti jau S. Šalkauskio darbuose. Jis rašo: „Šiais laikais pedagogika paprastai yra suprantama mokslo prasme. Šito mokslo objektas yra ugdymas“ (Šalkauskis, 1991). Klasiko teiginyje galime išvelgti abejonę, ar pedagogikos sąvoka tinkamiausia ugdymo mokslui įvardyti, nes S. Šalkauskis apibrėžime palieka bent

dvi išlygas: pirmoji – „šiais laikais“, antroji – „paprastai“. Atrodytų, jog autorius numato kitas interpretacijas, tačiau tuo pačiu metu palieta žodį, toks jis vartotas keletą dešimtmečių. Beje, S. Šalkauskis primena, jog pedagogikos šaknyje minimas vaikas. Svarbu tai, kad ir tada autorius siūlė vartoti dar bent dvi sąvokas. Pirmoji: „pedagogija yra ugdymo menas, arba praktika“, žyminti procesą, antroji – vaikotyra, etimologiškai verčiant šį terminą.

Ugdymas pradėtas giliau tyrinėti tik XVIII a. Pirmiausia pedagogika buvo vadinama ugdymo mokslu, vėliau imta vadinti jaunosios kartos ugdymo mokslu. Klestint mokslui pastebėta, kad žmogų reikia ugdyti visą gyvenimą, todėl pedagogiką imta vadinti žmogaus ugdymo mokslu. Šiandien labai paplitęs žmogaus ugdymo terminas – *edukologija*. Žodis edukologija sudarytas iš lotynų kalbos žodžio *educare* – išvesti į kitą vietą, aukštyn; *educatio* – auklėjimas, ugdymas ir graikų kalbos žodžio *logos* – mokslas, mintis, žodis.

1 pav. Edukologijos mokslo sandara

Edukologijos sąvoka pradėta vartoti kelių mokslininkų, dirbusių švietimo srityje Šiaurės Amerikoje, Europoje bei Australijoje, siūlymu. Sąvoka *edukatologija* 1964 m. viena pirmųjų pavartojo prof. Elizabeth Steiner-Maccia pranešime *Švietimo ir edukatologijos logika*: Švietimo filosofijos dimensijos (*Logic of Education and Educatology: Dimensions of Philosophy of Education*). Vėliau, atkreipusi dėmesį į kolegų pastabas, autorė žodį pakeitė – pradėjo vartoti *edukologija*. Profesorius Leonas Jovaiša 1993 m. Lietuvoje bene pirmasis pavartojo šią sąvoką ugdymo problemoms skirtoje

knygoje „Edukologijos įvadas“ (Jovaiša, 1993a). Jis pastebėjo, kad ir XIX a. nebepakako *pedagogikos* sąvokos, žyminčios vaikų ugdymo mokslą, nes jau buvo pasiūlyta *androgogikos* sąvoka (Jovaiša, 1993a, 8) suaugusiųjų ugdymui nagrinėti. XX a. įvairiose diskusijose ir politiniuose dokumentuose, įvertinus pakitusias sąlygas ir žmogaus ugdymo/si dinamiką, pasiūlyta *nuolatinio mokymosi* sąvoka. Priminęs ugdymo funkcijas (veikdinimą, globojimą, aprūpinimą, mokymą, prusinimą, auklėjimą, švietimą bei lavinimą ir formavimą), autorius apibendrinamas teigia: „Ugdymo mokslas iš esmės apima visas tikrovės sritis“ (Jovaiša, 1993a, 14), jis yra nepertraukiamas, todėl *pedagogikos*, kurios objektas yra vaikų ir jaunimo ugdymas, sąvoka yra per siaura. XX a. suaugusiųjų švietimas įgijo naują pobūdį. 1965 m. liepos mėn. UNESCO būstinėje susirinkę ekspertai priėjo išvadą, kad šiuolaikinė mokslo, technikos ir technologijos pažanga reikalauja tokio ugdymo, kuris tęstųsi visą darbingą gyvenimą (pranc. – *permanent*; angl. – *lifelong education*). Taigi pedagogikos terminas nebetiko permanentiniam žmogaus ugdymui vadinti. Žmogaus ugdymo tikrovei išreikšti prireikė naujos sąvokos: „Apimantis visą gyvenimą ugdymo mokslas reikalauja naujo termino. Toks terminas yra edukologija. Todėl jį galima apibrėžti taip: *edukologija yra mokslas, tiriantis permanentinį žmogaus ir grupių mokymąsi ir saviugdą*“ [paryškinta autoriaus] (Jovaiša, 1993a, 14). Permanentinis ugdymas tapo filosofine kategorija, nusakančia būtinumą nepaliaujamai ugdyti žmogų visą gyvenimą. Edukologijos objektu laikomas visų amžiaus tarpsnių žmogaus ugdymas. K. Pukelis teigia, kad pedagogika nuo edukologijos skiriasi tyrimo ir veiklos objektais (Pukelis, 2004): *pedagogikos* – ugdymas, o *edukologijos* – saviugda (1998, 65). *Andragogika* – mokslas apie suaugusiųjų mokymąsi. Terminas andragogika kildinamas iš graikų žodžio *aner* (su šaknimi *andr-*), reiškiančiu „vyras, ne berniukas“, t. y. suaugęs žmogus (Tereševičienė, Gedvilienė, Zuzevičiūtė, 2006).

Edukologijos mokslo dalykas – ugdymas. Taigi edukologija yra žmogaus ugdymo mokslas. *Pedagogija* – ugdymo praktika, t. y. pats ugdomasis darbas, kuriuo naujosios kartos yra ruošiamos gyveni-

mo reikmėms. Geri mokytojai gali ir neturėti pedagoginio išsilavinimo, o moksliskai pasiruošę pedagogai kartais pasirodo esą menki mokytojai. Pedagogika ir pedagogija – abi turi turėti tarpusavio ryšį. Pedagogikos terminas keliasdešimt metų pasitelkiamas nurodyti mokslui, analizuojančiam vaikų ugdymą, andragogikos terminas pasitelkiamas paskutiniaisiais dešimtmečiais nurodyti, kad analizuojamas suaugusiųjų mokymasis ir švietimas.

Edukologijos mokslo objektas – žmogaus ir grupių ugdymas, mokymasis ir saviugda visais gyvenimo laikotarpiais.

1.2. EDUKOLOGIJA IR ŠIUOLAIKINĖS GYVENSENOS AKTUALIJOS

Šiuolaikinis pasaulis nuo Švietėjiško laikotarpio vadinamas modernumo amžiumi, kuriame svarbios vertybės: protas, racionalus svarstymas, švietimas, pažanga, mokslas (Giddens, 2000; Jarvis, 2001a; Jarvis, 2001b). Išskiriamos šios modernumo dimensijos:

- industrializmas,
- kapitalizmas,
- prekiškumas (prekė yra ne tik produktas, bet ir darbo jėga),
- organizacijų galia (organizacijos vykdo socialinių ir ekonominių bei karinių veiklų priežiūrą ir kontrolę).

Būtent modernumo laikotarpiu (nuo XVII a. iki mūsų laikų) sukurta ypatinga socialinė forma – nacionalinė valstybė. Anksčiau valstybės kurtos teritorinio prieinamumo, karinės galios, net religijos tradicijos pagrindu. Modernybės valstybė – dominuojančios nacijos / tautos organizacija savo poreikiams (ekonominio, socialinio, karinio saugumo ir tęstinumo) tenkinti forma. Ji monopolizavo organizacines priežiūros-kontrolės priemones, kurios anksčiau priklausė šeimai, bendruomenei ar politiniam, religiniam autoritetui.

Modernaus gyvenimo dinamiškumas paaiškinamas tik modernumui būdingais bruožais:

1. *Laiko ir erdvės atskyrimu.* Visos kultūros skyrė praeitį, dabartį ir ateitį, tačiau laiką siejo su vieta. Mechaninio laikrodžio, stan-

dartinių laiko juostų atradimas „atsiejo“ žmones nuo laiko ir vietos kaip nedalomos vienvės, laikas tapo universalus visur ir visada, laikas ir vieta dabar reintegruojami naujai.

2. *Iškūnijimu*. Socialiniai santykiai iškeliama virš lokaliųjų kontekstų, tampa universaliais. Jie yra dviejų rūšių:

- simboliniai ženklai – mainų priemonės yra standartinės, pavyzdys – pinigai. Modernybėje pinigai atsieja asmenis nuo laiko (yra kreditavimas) ir nuo erdvės (nes standartizuotoje sistemoje daugybė žmonių sudaro sandorius niekada nesusitikę);
- ekspertinės sistemos – tai žinių visuma, nesusijusi su juos vartojančiu klientu, egzistuoja pasitikėjimas. Mes pasitikime gydytojais, teisininkais, inžinieriais ne vien dėl grynojo pasitikėjimo, bet ir dėl to, kad patys menkai išmanome šias sritis.

3. *Institucionalizuotu refleksyvumu*. Dauguma socialinės veiklos aspektų ir materialūs santykiai su gamta visą laiką peržiūrimi atsižvelgus į naują informaciją ir žinias. Peržiūra yra veiklos norma.

Paskutiniaisiais XX amžiaus dešimtmečiais prabiltą apie postmoderniąją erą, kurioje nuolatinė mokslo ir kitų visuomenės institucijų, net giluminės sanklodos, kaita yra nuolatinė ir persmelkianti visą bet kurio asmens ar bet kurios visuomenės gyvenimą. Švietimas, kaip organizuota visuomenės institucija, sukurianti palankias aplinkybes mokytis, bei mokymasis, kuris iš esmės yra individuali kiekvieno individo veikla, tampa svarbesni žmogaus gyvenime, nes sudaro prielaidas jam sėkmingai funkcionuoti kintančiame pasaulyje. Edukologijos dėmesio centre – būdai, kaip padėti vaikui ar suaugusiajam mokytis, kuo efektyviau panaudojus turimus išteklius (laiką, finansinius išteklius, organizacines galimybes).

Yra mąstytojų (Giddens, 2000; Hargreaves, 1999), kurių nuomone, šiuolaikinei gyvensenai vadinti postmodernumu gal dar ir trūksta argumentų, tačiau yra pakankamai argumentų, leidžiančių ją įvardyti vėlyvąja modernybe. Modernybės amžiaus pabaigos požymiai pradėjo reikštis XX a. aštuntame dešimtmetyje, tai:

- ekonominis išsekimas,
- politinis netikrumas,
- organizacinės elgsenos efektyvumo stoka.

1. Masinis vartojimas, masinė gamyba buvo visuotinės gerovės ir kapitalo kaupimo pamatas. Didėjanti gamyba skatino vartojimą, tačiau 1973 m. pasaulį ištiko naftos krizė, vainikavusi jau dešimtmetį pastebimus ekonominės recesijos požymius. Vakarų valstybių ekonomikos nebegelbėjo net veržimasis į neišvystytas rinkas, nes ir jos pačios augo bei buvo užimtose įvairių korporacijų, susigundžiusių pigia darbo jėga. Buvo suabejota Vakarų ūkių efektyvumu, gyvybingumu bei pastebėta neigiama įtaka visai aplinkai – gamtinei ir socialinei.

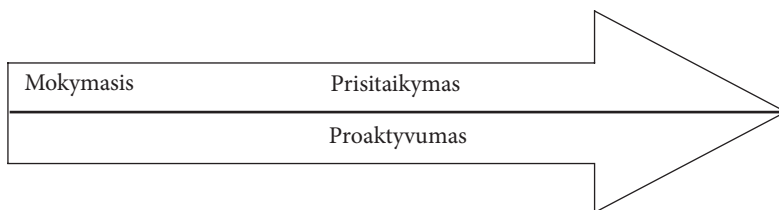
2. Vakarų valstybės, numačiusios subalansuotą, valstybės reguliuojamą vystymąsi saugant socialiai pažeidžiamas kitas grupes, siekiant visuotinai priimtinių tikslų (švietimo, sveikatos ir socialinės apsaugos), tačiau susidūrusios su ekonominiais sunkumais, negalėjo vykdyti išpareigojimų. Buvo suabejota valstybės teise tai daryti, pradėta klausti: kodėl mokesčių mokėtojai turi mokėti už švietimą, medicinos paslaugas ir pan., ar tai – ne per didelė prabanga? Geranoriškos valstybės pastangos reguliuoti socioekonominę gyvenimą imtos vertinti kaip kišimasis: neefektyvus, kartais net žalingas.

3. Modernybės visuomenė – organizacinė, tai reiškia, biurokratinė visuomenė. Jai būdingas linijinis planavimas, nelankstūs sprendimai, emocijų aukojimas dėl įsivaizduojamo nešališkumo, neatidumas besikeičiantiems kliento poreikiams. Šie trūkumai didelei organizacijai būdingi ne dėl organizacijos narių ydingumo (jie gali būti rūpestingi, darbštūs ir veiklūs darbuotojai), o dėl sunkumų vadovauti didelės organizacijos veiklai.

Analizė rodo, kad gyvename sudėtingame pasaulyje. Žmogus dalyvauja ne tik savo artimos bendruomenės veiklose, yra ne tik šeimos, bet dažnai ir labai didelių organizacijų narys. Daugelis šiuolaikinių visuomenių yra demokratiškos, vadinasi, šiuolaikinis žmogus bent kartą per keletą metų (kiekvienos šalies Konstitucija numato, kada vyksta rinkimai) tiesiogiai dalyvauja formuojant valstybės valdymo aparato sudėtį, gali dalyvauti pilietinėje veikloje per įvairias spaudimo grupes. Įvairios veiklos nuolat kintančiame (dėl sparčios mokslo raidos ir su ja susijusių technologijų kaita) pa-

saulyje lemia tai, kad šiuolaikinis žmogus gyvena nuolatinės kaitos sąlygomis. Nuolatinė aplinkos kaita reiškia, kad šiuolaikinis žmogus mokosi daug intensyviau, įvairesnių dalykų ir ilgiau, negu kada nors anksčiau istorijoje.

Žmonėms tenka ne tik išgyventi kaitą, bet ir patiems ją kurti: kurti darbo vietas, tobulinti profesijas, prisidėti prie technologijų kaitos, juk technologijų kaita nėra mistinis, nuo žmonių nepriklausantis reiškinys (2 pav.). Naujas technologijas kuria žmonės. Aiškėja, kad mokymasis visą gyvenimą apima ne tik prisitaikymą (naujų žinių ir įgūdžių įgijimą), bet ir proaktyvumą (naujų žinių kūrimą ir įgūdžių projektavimą) (Teresevičienė, Gedvilienė, Zuzevičiūtė, 2006). Akivaizdu, kad esminė šiuolaikinio žmogaus savybė turėtų būti gebėjimas mokytis (2 pav.).

2 pav. Mokymosi funkcijos šiuolaikiniame pasaulyje

Į klausimą, kaip mokydamasis žmogus išmoks prisitaikyti ir aktyviai dalyvauti postmodernaus pasaulio kaitoje, bent jau šiuo metu negalima atsakyti, tačiau be abejonės galima teigti, kad nesimokydami žmonės negalės nei prisitaikyti, nei aktyviai joje dalyvauti. Tad, net jei mokymasis nėra vienintelis ar visa apimantis vėlyvosios modernybės įtampų, nerimo, netikrumo sprendimas, šias problemas spręsti nesudarius galimybių mokytis (ypač – visą gyvenimą) yra tiesiog neįmanoma. Edukologija, kaip tiek vaikų, tiek suaugusiųjų ugdymą (mokymas yra viena ugdymo funkcijų) tyrinėjantis ir jam tobulinti rekomendacijas teikiantis mokslas, gali prisidėti prie prasmingų veiklų organizavimo.

Klausimai ir užduotys

- Kokia edukologijos sąvokos istorija?
- Koks andragogikos mokslo objektas?
- Kokius modernybės ir vėlyvosios modernybės bruožus pristato tekstai? Kuo modernybė ir vėlyvoji modernybė panašios? Kuo skiriasi?
- Kokiam laikotarpiui (modernybei ar vėlyvajai modernybei) būdingų bruožų daugiau pastebite Lietuvos gyvenime? Ar skiriasi bruožų ryškumas ir gausa tam tikrose veiklose? Pateikite pavyzdžių.
- Kodėl edukologijos studijoms šiuo metu skiriamas ypatingas dėmesys?